

Branstonban ezt két-három év után sikerült bizonyos mértékben oldani: a programban résztvevő tanárok iskolai munkájukkal kapcsolatos felsőfokú tanulmányokat végeztek és diplomát szereztek.

Ennek persze anyagi vonzatai is vannak, és felmerül, hogy a képzésre fordítható összegnek minél nagyobb hányadát kellene maguknak az iskoláknak kapniuk. Mint ahogy a Rolls-Royce kutatási-fejlesztési költségvetése felett sem az Ipari Minisztérium rendelkezik. De nemcsak az összeg nagysága számít, hanem az elosztás módja is. Ebben a modellben az iskolai tanrendbe eleve beépül a tanárok önvizsgálatra, kutatásra, tantervfejlesztésre fordított ideje, így a tanulókat nem érinti hátrányosan a tanárok továbbképzése, nincs helyettesítés, kiesett munkaidő.

A legfontosabb, hogy a folyamat során a tanárok a tanterv valódi gazdáinak érezzék magukat. Ha a pedagógus úgy érzi, hogy csak egymást követő államtitkárok vagy bizottságok által szentesített előrcsomagolt tantervi egységek kiközvetítője, és nem alkotó részese az oktatási folyamatnak, akkor az oktatási rendszer egyre kevésbé lesz képes vállalkozó szellemű, erkölcsileg elkötelezett, az új nemzedékek nevelésére egyedül alkalmas tanárokat képezni. A szakmai önkitaljesztésükben korlátozott pedagógusok nem tudnak kíváncsi, alkotó elméket nevelni, és nincs olyan miniszter, aki arra törekedne, hogy egy haldokló test fölött gyakoroljon egyre növekvő ellenőrzést. A szakmai odaadás és az elhivatottság érzése élteti, mozgatja a szervezetet. Minden pedagógus tudja, hogy fejlődésük szempontjából fontosabb a gyerekek számára, hogy saját maguk irányíthassák a tanulásukat, mint hogy a tanulás tárgya fontos és érdemes legyen. Ami a diákokra igaz, igaz kell legyen saját-magunkra is.

(*Les Bell & Chris Day [Eds] Managing the Professional Development of Teachers. Philadelphia, Open University Press, 1991.*)

Csongor Anna

FELSŐOKTATÁSI ENCIKLOPÉDIA

A felsőoktatásban világszerte bekövetkező változások gyorsasága magyarázza azt a tényt, hogy pár év leforgása alatt két többkötetes enciklopédikus jellegű referencia mű is napvilágot látott a szakterületen. A *Burton R. Clark* és *Guy R. Neave* szerkesztésében és egy nemzetközi szakértői gárda közre-

működésével készült négykötetes *The Encyclopedia of Higher Education* nemcsak azért nagyobb vállalkozás, mint kétkötetes elődje (*International Higher Education 1991*), hisz jelentősen megnövelte az elemzéseinek körébe felvett országok számát, hanem a felsőoktatás nemzetközi kutatásában mutatkozó irányvonalak és lehetőségek átfogóbb, egyben integráltabb értékelését is adja. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az utóbbi mű elvezette értékét vagy hogy túlhaladott volna. A Clark és Neave szerkesztette munka szélesebbre teríti hálóját és más célokat követ.

Ahogy azt Clark és Neave az előszóban fogalmazza: „a felsőoktatás eszméje új korszakba lépett”. Ez az „új korszak” az, amelyet az enciklopédia felölelt. A felsőoktatás történetének krónikája a Bolognai Egyetem 1076-os alapításától kezdődően a növekedés és stagnálás periódusairól egyaránt beszámol. A gyarapodás első nagy időszaka a 12. század. A következő jelentős változást a 15. század hozta, amikor új életet lehel a reneszánsz az egyetemek világába. A 19. század második fele hasonlóan nagy változásokat hozott a felsőoktatásban, különösen az Egyesült Államokban. S végül a rendszer gyökeres átalakulásának lehetünk tanúi napjainkban is. A műszaki innováció és a kommunikáció rohamosan felgyorsuló új világában egy ország oktatásának prioritást kell kapnia a mindenkorai államhatalomtól, különben az a veszély fenyeget, hogy a nemzet lemarad, nemcsak a gazdaságban, le kell mondania arról is, hogy a világban befolyásoló szerepe legyen – de legalább saját sorsát irányíthassa. A felsőoktatás tehát ilyen értelemben vezető iparágá vált. Az állam és az üzleti világ egyre többet fektet az oktatásba és a kutatásba; ami nemcsak a tudás gyarapodását eredményezi, hanem a „tudományágak, szakterületek és kutatási profilok” megsokszorozódását is.

Van azonban egy másik ok is, amely a felsőoktatás iránt megmutatkozó, fokozott érdeklődést magyarázza. Különösen Közép- és Kelet-Európában, ahol az egyes nemzetek az egyetemektől várják történelmi emlékezetük visszanyerését, megerősítését, valamint az intellektuális, művészi és társadalmi értékek újraélesztését. Ezek szerepe létfontosságú ahhoz, hogy kultúrájuk alapjait megszilárdítsák, és hogy társadalmukat átalakítsák a több évtizedes politikai és szellemi elnyomás után.

Amint a nemzetek és a különféle nemzetközi szervezetek – mint például a *Világbank*, az UNESCO, az OECD – a felsőoktatásra irányították figyelmüket; és ahogy az egyes országok létrehozták oktatáskutató központjaikat és intézmé-

nyeket, melyek nyomon követik a fejlődés menetét, elemzik az eredményeket, arra is kell megoldásnak lennie, hogy az adatok nemzeti szintetizálása mellett sor kerülhessen azok nemzetközi összevetésére is. Mindezt elősegítették az új kutatói állások, szakértőcsere-programok, szakemberek képzése a hosszú- illetve rövidtávú trendek értékelésére. Ezt erősítették az egyes szakterületek: a történelem, szociológia, közgazdaságtan tudósai, akik vizsgálati eredményeiket tágabb összefüggésrendszerbe helyezve értelmezték és láttatták. Ezek a törekvések a perspektívák és az elemzések körét tágították. A nemzetközi méretekben felhalmozódott ismeretanyag, az elméletek burjánzó sokasága átfogó és alapos rendszerezés igényét keltezte fel. Pontosan e feladat az, amire Clark és Neave vállalkozott.

Az Enciklopédia újszerű gondolkodás és megközelítés gyümölcse. A több mint 300 cikk és esszé, amelyet a négy kötet tartalmaz, nagyobb tárgykörökön belül témák és fogalomkörök szerint csoportosított. Az első kötet 135 ország felsőoktatási rendszerének bemutatásával és elemzésével foglalkozik. Annak érdekében, hogy az eltérő sajátosságokat mutató rendszerek nemzetek közötti összehasonlítása lehetőleg legyen, olyan jól átgondolt kategóriák kidolgozása volt szükség, amelyek a leghívebben reprezentálják és definiálják a felsőoktatást; egyben strukturális elvként szolgálhatnak minden egyes ország felsőoktatási rendszerének bemutatásánál. Az elemzések négy kategória köré épülnek: Felsőoktatás és társadalom; A felsőoktatás intézményi felépítése; Irányítás, igazgatás és finanszírozás; Oktatók és diákok: oktatás, tanulás és kutatás.

Az első kategória azt vizsgálja, hogy a felsőoktatás milyen szerepet és helyet tölt be a társadalmi összefüggésrendszerben. Itt arra találhatunk példákat, milyen kapcsolatban van a felsőoktatás a gazdasági rendszerekkel, politikai struktúrákkal, társadalmi rétegződésekkel, osztályszerkezetekkel, az elemi és középiskolai oktatással. A második kategória a kutató egyetemek, tudományos akadémiák, műszaki szakiskolák, *liberal arts* főiskolák, tanárképző főiskolák, az úgynevezett "rövid-ciklusú" felsőoktatási intézmények, valamint a szak egyetemek; orvostudományi, jogi és műszaki egyetemek struktúráit és ágazatait mutatja be. Ugyancsak itt olvashatunk a felsőoktatásban előforduló egyetemi fokozatokról (baccalaureatusi, magisteri, doktori) is. A harmadik kategória a felsőoktatás irányítási és igazgatási rendszerét vizsgálja. Itt fény derül a kormány, az intézmény

illetve a magán-finanszírozás kölcsönviszonyának bonyolult és összetett világára, és arra, hogy ez a kölcsönös kapcsolat hogyan befolyásolja az egyes intézetek növekedését, működését és misszióját. Ez pedig elvezet a negyedik kategóriához, amely magával az intézménnyel foglalkozik. Ez az oktatói kinevezések: tanár-diák kapcsolat; a hallgatóság toborzása; a tanulás és tanulási stratégiák, illetve a tantervek reformjának problémakörével foglalkozik.

A fenti négy téma, mint kategória köré szerveződik minden egyes tanulmány a nemzeti felsőoktatási rendszereket bemutató első kötetben. A második és harmadik kötetben ezeket a témákat számos tanulmány – a szerkesztők szóhasználatában: cikk – bővíti tovább. Ízeltül érdemes néhányról említést tenni. A *Felsőoktatás és társadalom* című részben például az oktatáspolitikai koncepciók és stratégiák kidolgozásánál olyan fontos elemzések foglalják össze vonatkozó kutatások eredményeit, mint a szakképzett munkaerő-kereslet prognózis; foglalkozási struktúrák és felsőoktatás; megtérülési tanulmányok; gazdasági fejlődés és felsőoktatás. A fenti, már-már klasszikusnak számító témák mellett viszonylag új a *Reformok és felsőoktatás: implementáció* tanulmány által ismertetett úgynevezett implementációs analízis, amely azt vizsgálja, milyen erők és tényezők hatása befolyásolja illetve határozza meg egy adott reform vagy oktatáspolitikai célkitűzés megvalósításának sikerét-kudarát. Nem érdektelenek a *A felsőoktatás intézményi felépítése* című rész témái. A. M. Cohen *Community Colleges: Egyesült Államok* című cikke az Amerikában létrejöttét tekintve viszonylag új, meglehetősen népszerű "helyi közösségi főiskolák" intézményrendszeréről számol be. Ezek elsősorban olyan oktatási funkciók ellátására létesültek, melyeket az egyetemek nem tudtak vagy nem akartak felvállalni. E középszintű szakembereképzést biztosító és az egyetemi továbbtanulás szempontjából is átjárható képzésrendszer európai adaptálásának bemutatására a *Rövid képzési idejű felsőoktatás: Európa* című tanulmány vállalkozik. A *Graduális képzés: összehasonlító elemzés* azt vizsgálja, hogy az egyetemi oktatás és a kutatás összekapcsolásának a 19. századi Németországból származó eszméjét megtestesítő graduális képzés az eltérő történelmi-társadalmi hagyományok valamint a pre-graduális képzési szisztémák különbözősége függvényében milyen eltérő formákat hozott az egyes fejlett ipari országok (USA, Anglia, Franciaország, Japán) 20. századi társadalmában. A *multicampus universities* leírása ismét egy speciálisan amerikai képződmény, a

többtagú egyetemek bemutatására tesz kísérletet, amelyek az állam és az egyetemek hatékonyabb együttműködése céljából alakultak a 60-as évek Amerikájában. Az államhatalom és a felsőoktatás kapcsolatáról illetve a felsőoktatás centralizációjának avagy decentralizációjának örök dichotómiájáról az *Irányítás, igazgatás és finanszírozás* című részben találhatunk bővebb irodalmat. A tervezés és koordináció mechanizmusainak eltérő mintáiról – a brit típusú, szakmai oligarchiákra épülő, az amerikai piacorientált – és a kontinentális Európában található egyéb stratégiákról a “koordináció: anglo-amerikai rendszerek”, illetve “koordináció: kontinentális Európa” címszavak alatt olvashatunk. A megelőző fejezetekhez hasonlóan, az *Okatatók és hallgatók: oktatás, tanulás és kutatás* című részben szereplő témákra is a változás és az országokénti sokszínűség a jellemző. Az oktatói/professzori kari és a hallgatói kultúrákat elemző tanulmányok mellett érdemes említést tenni a felsőoktatásba való belépést elemző cikkről, amely 1990. évi UNESCO-adatokra támaszkodva ilusztrálja a felsőoktatásban tanulók (kivéve a kelet-európaiakat) számának állandó növekedését, és vizsgálja, hogy a különböző egyetemi felvételi szisztémákra milyen hatással van pl. a középiskolai oktatás szelektivitása, születési ráták, gazdasági viszonyok, a munkaerőpiac stb. A felsőfokú oktatásban részesülők számának növekedése; az elitképzésről a tömegoktatásra való áttérés – állítja *Burn* az *Egyetemi fokozatok: időtartam, struktúra, kredit és transzfer* című cikkében – nemcsak az intézmények profiljának bővítését teszi szükségessé, hanem többféle egyetemi fokozat és diploma megszerzésének lehetőségével is jár. Ugyanakkor az egységesülő Európa minden eddigénél sürgetőbbé teszi egy olyan ekvivalencia-rendszer kidolgozását, amely lehetővé teszi az átjárhatóságot az egyes országok felsőoktatási intézményei között. A harmadik kötet utolsó fejezetének címe: *Felsőoktatás a tudományok tükrében*. Itt – elsősorban a társadalomtudományokra, egyéb humán tudományokra támaszkodva mint történelem, irodalom retorika – annak bemutatása a cél, hogy mi mondanivalójuk van a felsőoktatás-kutatás tartalmi kérdéseiről és célkitűzéseiről. Ha a felsőoktatás fejlődésének történetét, öndefináló folyamatát különböző elméleti rendszerekbe helyezzük, más és más szemüvegen át vizsgáljuk, különbözőek lesznek a feltárható problémák, és a problémák értelmezései is. *R. A. Becher*, az e fejezethez írt bevezető szerzője megjegyzi: „Ami ezekben az egymástól különböző tanulmányokban közös, az az, hogy minden egyes

elméleti megközelítés, miközben bizonyos vonásokat megvilágít, másokat homályba fed: hogy mindegyik leszűkíti, de előnyös módon koncentrálna is a figyelmet; hogy nyíltan vagy burkoltan mindegyik megkülönböztetett bölcsességre tart igényt”.

Az Enciklopédia negyedik kötete a legproblematisabb. Itt a szerkesztők arra töreksznek, hogy „a modern felsőoktatási rendszerek alaptudományágainak egyedülálló, átfogó ismertetését” adják. A felsőoktatást elemző tanulmányok többségének fókuszában az intézmények és a diákok állnak. A szerkesztők, akik a lehető legteljesebb elemzésre törekedtek, úgy vélték tehát, hogy szükség van olyan fejezetre is, amely a szaktudományok „szerepét és központi jellegét” vizsgálja. Meggyőződésük, hogy a tisztánlátáshoz elengedhetetlen annak ismerete, hogy az egyes szaktudományok hogyan jöttek létre, alakították ki saját struktúrájukat, orientációjukat; és hogyan fejlődött elméleti okfejtésük sajátos rendszere. A kötet öt szakterület ismertetését tartalmazza: humán tudományok, társadalomtudományok, biológiai tudományok, orvostudomány és a fizikával kapcsolatosakét.

Feltételezve azt a nagyszabású tervező munkát, figyelmet és erőfeszítést, ami egy ekkora vállalkozás, mint az Enciklopédia létrejöttét lehetővé tette; fejet hajtva a közreműködők intellektualitása, tehetsége előtt – nehéz kritikusknak lenni. Az oktatás hatalmas területének felölésén túl megkezesi az összefüggéseket olyan témák között, mint expanzió és esélyegyenlőség a felsőoktatásban; a tudomány és technológia hatása; tervezési trendek; regionális és nemzetközi együttműködés kiépítése.

Ha mégis felmerülhet kritika, az a tervezéssel kapcsolatos: azzal, hogy a témákat milyen kritériumok alapján választották. Az egyetem európai “találmány”, mára világszerte elterjedt intézmény. Mégis úgy tűnik föl, hogy az Enciklopédia szerkesztési elvei erősen anglo-amerikai és nyugat-európai irányú részrehajlást mutatnak. (A nemzetközi szakértőkből álló szerkesztő-bizottság tagjai jórészt európai és amerikai szakemberek voltak.) Ha ázsiai, afrikai vagy más országok is képviselve lettek volna, bizonyára más szempontok is fölmerülnek. Mindez azonban súlytalan észrevétel a mesteri munkához képest.

A négykötetes mű jelentős mértékben hozzájárul a felsőoktatás-kutatás, e még fiatal, identitását kereső szakterület továbbfejlesztéséhez.

Különösképpen fontos segítséget nyújt azoknak a kérdéseknek a megválaszolásánál, melyekkel a

magyar és más közép-európai kormányok küzdenek oktatási rendszerük megújításakor. Üdvözítő más szisztémák tanulmányozása, erős és gyenge pontjaik felismerése, mielőtt azokat hazai talajba ültetik. Az amerikai posztgraduális felsőoktatási rendszer jórészt német mintára jött létre a 19. században, szelektálás, módosítás után. Azt vették át, ami kulturális hagyományaikba illett, és megfelelt a korabeli társadalmi és gazdasági szükségleteknek. Hibákat természetesen követtek el, de felsőoktatásuk fejlesztésének során a tanszabadság [elective system] és a tantervfejlesztés segítségével sikerült megfelelő flexibilitást beépíteni oktatási rendszerükbe.

A The Encyclopedia of Higher Education útjelzőként szolgálhat, praktikus térkép a változás útján; és mielőbbi végighaladásra ösztönöz ezen az úton. „A nemzetek közötti politikai kitekintés sebessége felgyorsult, melyet a nemzetközi gazdasági verseny is ösztönöz; valamint az attól való félelem, hogy ha valaki nem azt az utat választja, amelyen a győztesek haladtak, az a veszély fenyegeti, hogy a vesztesek táborában találja magát. A mozgatóerőtől függetlenül a rendszerek szemléletmást kölcsönhatásba kerültek egymással.”

(Burton R. Clark & Guy R. Neave [Eds.] *The Encyclopedia of Higher Education*. Oxford, Pergamon Press, 1992.)

Becsei Éva

MIT ÉR A REFORM, HA AMERIKAI?

A *Holmes-csoport* magja egy évtizeddel ezelőtt alakult az Egyesült Államok meghatározó jelentőségű tanárképző intézményeinek egyes vezetőiből. A szakmai mozgalom má terebélyesedett és aktívizálódt a társaság első jelentése messzehangzó vitákat váltott ki, melynek nagyon sok tanulságos észrevételt tartalmazó dokumentuma a hat évvel ezelőtt kiadott *Reforming Teacher Education* című könyv. A jegyzőkönyvszerű kiadvány itthonra tekintő jelentőségéből mit sem von le a pár évvel korábbi megjelenés, hiszen nagyon is időszerű szempontokat ad a hazai tanárképzés alakulásának figyelemmel kíséréséhez. Segítségét jelenthet ma, amikor minden olyan zavarba ejtően egyszerre, s nehezen tagolható módon történik. Az iskolai szerkezet módosulása vagy az oktatáspolitikai aktualitások praktikusabb kérdéseket tehetnek fel ugyan, de aligha messzebbre hordókat annál, hogy az új közoktatási kereteket milyen ismereti és

pedagógiai tartalommal tölti ki, s mennyire megújítható tanári közvetítés által. A Holmes-csoport jelentésének kontextusa jellegzetesen amerikai, de szempontjai itthon is megfontolandók.

A Csoport a korábbi reformerektől abban látja alapvetően különbözőnek magát, hogy a következő, meghatározó jelentőségűnek ítélt tétel megfogalmazásából indul ki, s tér majd más-más vonatkozásban vissza ahhoz. A tanárképzés milyensége, helyzete és problémái végső soron magának a szakmának a milyenségéből erednek. A tanári pálya defektusai természetesen visszahatnak és kezdenek önálló életet élni a pályára való felkészítés folyamán. A szakmai képzés fejlesztésére tett kísérletek feldozgatással súlyosulnak, ha a foglalkozás egésze nem képes új ruhát ölteni.

A pusztán felülről kommandírozott változtatások sikerében a Holmes-csoport nem hisz, és programja megállapításai jó részének címettje maga a rátermett tanár, s a vele szakmai szimbiózisban élő oktatásirányító. Akinek pedig nemcsak magukat kellene saját üstöküknél megragadva szárazra menekíteni, de az általában vett iskolai munka hatékonyságát és legvégső soron a szakmai presztízsét is. A korábbi tantervirányítási módokkal szemben, s a színvonalemelési előírásokkal dolgozó időszakokkal szemben tehát újra a tanár, és szakmai-emberi képességei foglalták el a figyelem centrumát, s ebből következően a tanárképzés milyensége. Hiszen minél jobban képzett a tanár, annál jobb a képzés, amit nyújt. E tétel jegyében pedig öt – akcióprogramnak kissé túl általános – javaslatot fogalmaz meg. Ezek közül a következők lehetnek aktuálisak a hazai viszonyok között.

- A tanárképzést intellektuálisan teljesebbé, tudományosan megalapozottabbá kell tenni a szak- és pedagógiai tárgyak oktatásának javításával és általános érvényű felsőfokra emelésével.
- A tanári felkészültséget, tudást és iskolai teljesítményt differenciáltan kell értékelni nyilvánvaló előmeneteli lehetőségek biztosításával. A szakma belső, minőségi tagolása s az ennek megfelelő anyagi elismerés létfontosságú lehet a pálya professzionalizálásában.
- A szaktárgyak oktatásának, a gyakorlati képzésnek és a szakmát érintő kutatásnak hatékonyabb intézményi együttműködést kell kialakítani, s az erre a célra szolgáló demonstrációs létesítményeket létrehozni. Ez utóbbiakra a klinikai gyógyító és oktató munkát tekintik mintának, ahol az elméleti felkészülés hosszas gyakorlati tevékenységben válik készséggé, s amelyben a kísérletezésnek is van létjogosultsága. Az ottani gyakorlóiskolák-